

УДК 338.24.021.8

DOI: 10.31891/2307-5740-2021-298-5(1)-35

СИТНИК Л. С.

e-mail: lsytnik@donnu.edu.ua

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ШАХОВАЛОВА Є. О.

e-mail: lshahovalova@gmail.com

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ШЛЯХИ ДОСЯГНЕННЯ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Аналіз сучасного стану вітчизняної економіки доводить перетворення її на сировинну економіку і відсутність позитивних тенденцій майже з усіх ключових чинників забезпечення фінансової стійкості і національної безпеки. Особлива увага приділена чинникам у бюджетно-податковій сфері (збільшення бюджетних доходів на базі економічного зростання за рахунок зміни обсягів внутрішньої та зовнішньої торгівлі, поліпшення фінансових результатів підприємств та підвищення заробітної плати; зміни надходжень прямих податків, зменшення дефіциту держбюджету); у борговій сфері (управління суверенним боргом України); у банківській сфері (подолання кризових явищ у банківській системі). Виявлено інституційні проблеми, неефективність системи державного управління, обґрунтовано доцільність реалізації низки заходів у напрямках відновлення економічного зростання, розвитку внутрішнього ринку як основи стійкого зростання, зміни структури та активізації експортної політики.

Ключові слова: мала, сировинна економіка, фінансова стійкість, імпортозалежність, банківське кредитування, структура експорту, інституційна основа.

LIUDMYLA SYTNYK

Vasil' Stus Donetsk National University

IELYZAVETA SHAKHOVALOVA

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

STRATEGY TO ACHIEVE MACROECONOMIC STABILITY IN UKRAINE

The comprehensive analysis of domestic economy and its actual state undoubtedly confirms its steady transformation into a small, resource-based economy. It also proves the absence of positive trends related to key factors for ensuring financial sustainability and attaining national security. Special attention is paid to factors in the fiscal sector (an increase in budget revenues based on economic growth as the result of changes in the volume of domestic and foreign trade, due to improvement in the financial results of enterprises and an increase in wages, as well as due to changes in direct tax receipts, and a decrease in the budget deficit); it is also analysed the debt sector (management of Ukraine's sovereign debt); the detailed attention is given to banking sector (overcoming crisis phenomena in the banking system). Revealing the institutional problems, inefficiency of the public administration system we are justifying the implementation the number of measures in the areas of economic growth recovery, development of the internal market as the basis for sustainable growth, changes in the structure and activation of export policy. The expansion of small farming can be a trigger of the Ukrainian economy's development. A significant part of the world's natural resources is located in Ukraine. There is a significant increase in the number of populations worldwide, as well as an increase in soil deficiency suitable for agriculture. Since Ukraine is an agricultural country and most of its lands are suitable for the production of agricultural products – it gives it significant advantages for both self-sufficiency and economic development. Ukraine has always been and remains an agrarian country. Most of its lands are suitable for the growing of agricultural products and it gives Ukraine the significant self-sustaining advantages for both exponential growth and supporting of country's economy. Small farming stays the main factor of the agrarian sector's development, it supports the economy and helps to sustain the natural resources of Ukraine.

Keywords: small, resource-based economy, financial stability, import dependence, bank lending, export structure, institutional framework.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

Зміни, що відбулися в національній економіці з моменту проголошення незалежності, можна класифікувати, на перший погляд, як хаотичний набір внутрішньо суперечливих заходів, а з іншого боку, за оцінкою результатів як цілеспрямоване послідовне руйнування виробничого базису продуктивних сил, що призвело до зниження економічної безпеки працюючих українців і перетворення економіки України на малу, сировинну економіку з низькотехнологічною продукцією, депресивним бізнес-кліматом, що посилює її залежність від глобальних циклів сировинної кон'юнктури і робить її нестабільною. Цьому перетворенню сприяє і те, що світ увійшов у час динамічних змін. Невизначеність і нестабільність є визначальними характеристиками сучасності. Руйну

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемі забезпечення фінансової стійкості і макроекономічної стабілізації приділяли увагу і зарубіжні, і вітчизняні вчені. Теорія Дж. М. Кейнса виявила, до яких бюджетних заходів мають вдаватися уряди, щоб подолати кризовий стан економіки, щоб забезпечити її стале зростання. М. Фрідмен запропонував правила монетарної політики, необхідні для підтримання сталого економічного зростання. Обидві теорії мають власні обмеження, але вони стали класичними завдяки своєму прикладному характеру.

Для країн, що у 1989–1990 рр. стали на шлях ринкового постіндустріального розвитку, Дж. Вільямсон визначив десять найважливіших інструментів успішної економічної політики [1, с. 2–8]. Стандартний набір завдань стабілізаційної економічної політики для країн, які звертаються до міжнародних організацій по фінансову допомогу, містить економічне зростання, низьку інфляцію, стійкий платіжний баланс і рівномірний розподіл доходів. Для вирішення таких завдань цими організаціями визначено початковий і поліпшений варіанти основних інструментів економічної політики. Перелік економічних інструментів/принципів включає бюджетну дисципліну, пріоритети бюджетних видатків, податкову реформу, процентну ставку, валютний курс, торговельну політику, прямі іноземні інвестиції, приватизацію, дерегуляцію, захист прав власності. До поліпшеного варіанту інструментів економічної політики додаються заходи щодо соціального захисту і покращення функціонування суспільних інститутів. Ці заходи, так само, як й інфляція, на думку Д. Родріка, почали відігравати роль мантри [2, с. 978]. Тобто твердження про правильне налаштування інститутів (цін) – запорука ефективного здійснення реформ – є хибним.

Набір рекомендованих політик фактично охоплює усі сфери поточних реформ в Україні, представлених в спільній з МВФ програмі розширеного фінансування. Але ні в Україні, ні в інших країнах Східної Європи, Східної Азії, Латинської Америки та Африки на південь від Сахари, які старанно виконували рекомендації міжнародних організацій, не досягли очікуваних результатів. Критика політики міжнародних фінансових інститутів Мінфіну США, що пропонувалася ними для менш розвинутих економік, з боку ДЖ. Стігліца, констатувала неможливість досягнення успіху в межах рекомендованих стабілізаційних політик [3, с. 1].

Подолання криз у світі відбувалося не завдяки централізованим універсальним рішенням «з гори до низу», а всупереч ним. Не існує найкращих світових практик, а виявлення факторів, що гальмують економічне зростання кожної окремої країни, є більш перспективним.

С.О. Кораблін, досліджуючи специфіку малих, сировинних економік, зробив висновок, що національні фінанси таких економік критично залежать від фаз глобальних циклів світової сировинної кон'юнктури, і нівелювання сировинної уразливості вимагає технологічного розвитку і виробничої модернізації малих економік [4, с. 17–32]. Цей погляд збігається з висновком багатьох українських економістів щодо нагальної цільової модернізації вітчизняного виробництва [5].

Формулювання цілей статті

Мета статті – розкрити недоліки економічної політики України, навести аналіз ключових чинників забезпечення фінансової стійкості і національної безпеки, обґрунтувати низку заходів з відновлення економічного зростання.

Виклад основного матеріалу

Аналіз сучасного стану внутрішнього середовища національної економіки свідчить, що серед ключових чинників підвищення рівня фінансової стійкості немає майже жодного з позитивною тенденцією. Зміцненню національної стійкості заважає невиконання таких пріоритетних завдань розвитку країни, як сучасної європейської держави.

У бюджетно-податковій сфері. Зростання бюджетних доходів на базі економічного відновлення. Основою для зростання доходів бюджетів мають бути збільшення обсягів внутрішньої та зовнішньої торгівлі, поліпшення фінансових результатів діяльності фінансових підприємств та підвищення середньомісячної заробітної плати. Попри зростання середньої заробітної плати та інших доходів, не відновлюється купівельна спроможність громадян в умовах систематичного інфляційного тиску та відсутності цінової стабільності. Модель дешевої робочої сили, несправедливе співвідношення в оплаті праці окремих категорій робітників відповідно до кількості та якості праці знижують мотивацію до високопродуктивної праці. Міжгалузєва розбіжність у розмірах заробітної плати становить 7,1 рази. Середня офіційна зарплата 1 % найбільш високооплачуваних працівників перевищує у 43 рази середні заробітки 50 % найменш оплачуваних працівників. В Європі такий розрив становить 11,7 рази, в США – 24 рази [6, с.28].

Обсяги та структура українського експорту на європейських ринках, рівень економічних відносин не є задовільними. За даними митної статистики, обсяги експорту за підсумками 2020 р. зменшилися на 7,8 % порівняно з аналогічним періодом 2019 р. та склав 59,0 млрд дол. [7]. За структурою експорту притаманний сировинний характер (сільське господарство та металургійна продукція). Тобто продовжується посилення товарної концентрації експорту, відсутня диверсифікація товарної номенклатури. Україна посідає перше місце на світовому ринку за обсягами експорту соняшникової олії, 4 – кукурудзи та ячменю, 6 – пшениці. Водночас, у кризових умовах перебуває тваринницька галузь, у занепаді фермерство.

У 2019 році було експортовано аграрної продукції на суму 22,2 млрд дол. США, що склало 44,5 % загального експорту всіх товарів з України (рис. 1). В січні 2020 р. на зовнішній ринок було експортовано сільськогосподарської продукції на суму \$1,98 млрд, що на 14 % більше, ніж за аналогічний період 2019 р. Варто зазначити, що основу аграрного експорту все ще становить експорт сировини.

Промисловість втратила провідну роль в економічному розвитку. Її стан характеризується стагнацією. Скорочення обсягів промислового виробництва за 2020 р. відносно 2019 р. склало 5,2 %. Реальний ВВП у 2 кварталі 2020 р. знизився на 11,4 %. За підсумками року зниження ВВП склало 4,0 %. За обсягами ВВП на

одну особу за паритетом купівельної спроможності Україна у 3,5 рази поступається середньому рівню в ЄС і майже у 5 разів у США.

Структура промисловості визначається експортною спеціалізацією: переважає сировинна та низькотехнологічна продукція (залізна руда, чорні метали, комплектуючі для машин з низьким рівнем доданої вартості). Сировинна модель експортної спеціалізації закріплює імпортозалежність і хронічний дефіцит зовнішньої торгівлі. Імпорт продовольчих товарів у роздрібній торгівлі у 2019 р. складав 31,8 %, непродовольчих товарів – 68,2 %. Нагромадження від'ємного товарного торговельного сальдо загострює проблему дефіциту платіжного балансу, що формує ризики девальвації та необхідності нарощування зовнішніх запозичень.

Зменшення дефіциту державного бюджету України стає можливим завдяки економії коштів, обґрунтованості пріоритетів бюджетного фінансування та бюджетній консолідації. Дефіцит бюджету відносно ВВП зменшився з 20,3 % у 2015 р. до рекордно низьких 1,6 % ВВП у 2017 р. Після 2017 р. дефіцит держбюджету збільшується до 7,5 % ВВП у 2019 р. і є найбільшим показником за останні 20 років. Дефіцит бюджету України у 2020 р. досяг 217 трлн грн.

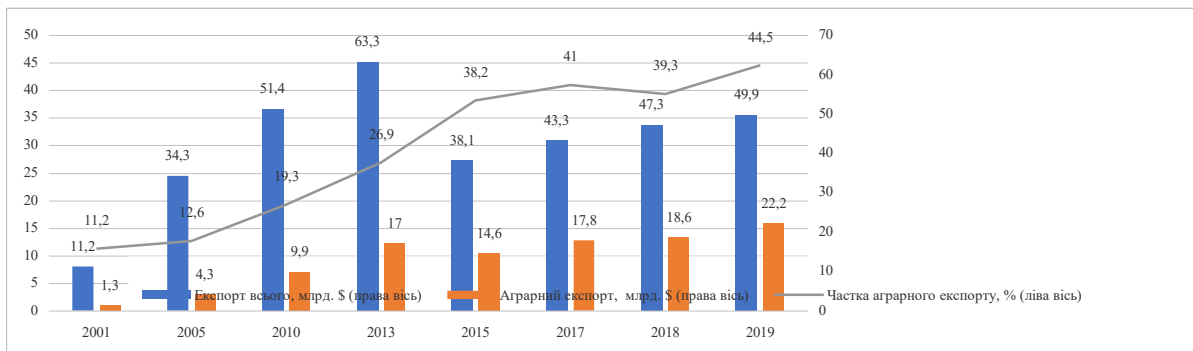

Рис. 1. Динаміка обсягу експорту з України у 2001–2019 рр.

У борговій сфері. Ефективне управління суверенним боргом України підвищує рівень фінансової стійкості та національної безпеки за рахунок зниження рівня боргового навантаження. Співвідношення державного й гарантованого державою боргу України до ВВП коливається з 80,9 % у 2016 р. до 60,9 % на кінець 2020 р. Значення відповідного показника стосовно державного боргу покращилось із 69,2 % ВВП на кінець 2016 р. до 53,9 % ВВП на кінець 2020 р. Зовнішні залучення фінансових ресурсів знижують суверенні кредитні рейтинги держави міжнародними рейтинговими агентствами, погіршує інвестиційний клімат та збільшує відплив іноземного капіталу. Існуюча в Україні практика використання однорічних програм управління державним боргом не вирішує багатьох проблем фінансової безпеки. Це зумовило перехід до стратегічного управління державним боргом. Внесені зміни до Бюджетного кодексу України щодо правового підґрунтя для запровадження середньострокового бюджетного планування.

У банківській сфері. Частка валового нагромадження основного капіталу у ВВП України за останні 10 років не перевищувала 19 %. Для модернізації економіки цей показник має становити щонайменше 25 % ВВП. Основним джерелом капітальних інвестицій залишаються власні кошти підприємств 52,1 % у 2020 р. Натомість банки майже виключені з інвестиційного процесу, частка кредитних коштів становить 8,4 %. Активне придбання комерційними банками державних цінних паперів відволікає значний обсяг коштів від кредитування реального сектору економіки (ефект заміщення).

Майже третина ПІІ, вкладених в економіку України на кінець 2019 р. – це повернення попередньо виведених з України капіталів. Іноземні інвестиції не є ефективним каналом трансферу технологічних рішень для модернізації економіки України та включення її у глобальні ланцюги створення доданої вартості на більш високих технологічних рівнях.

Цінова стабілізація стала наслідком жорсткої монетарної політики НБУ в режимі інфляційного таргетування та ревальвації гривні. Зміцнення гривні забезпечувалося аграрним сектором, грошовими переказами трудових мігрантів і припливом іноземного спекулятивного капіталу для придбання облігацій внутрішньої державної позики. Їх привабливість пояснюється високою дохідністю та спрощенням доступу до національного ринку цінних паперів. Курсова нестабільність через зниження надходжень від експорту, відплив капіталу з України, коливання попиту і пропозиції на валютному ринку, зменшення валютних переказів трудових мігрантів, а також дефіцит ресурсів, нестійкість досягнутої стабільності в грошово-кредитній та валютно-курсовій сферах унеможливають застосування інструментів монетарного стимулювання.

Уповільнюється приріст депозитів, зберігається тренд скорочення корпоративного кредитування та зменшення частки довгострокових кредитів.

Неспроможність банків відновити кредитну активність має системний характер, пов'язаний з недоліками регулювання, недостатнім захистом прав кредиторів, низькою платоспроможністю

позичальників. Малоефективна система залучення інвестиційних ресурсів, низька довіра до фінансових інституцій, недостатній захист прав власності стримують зростання внутрішніх інвестицій. Депозити населення, переважно короткострокові, а понад 70 % заощаджень фізичних осіб нагромаджено поза банками.

В Україні сформувалася неефективна система державного управління, доступ до неї та вплив на перерозподіл суспільних ресурсів мають окремі політичні партії, які через корупцію та просування на посади в державному управлінні своїх представників люблять інтереси великого капіталу. Суспільство не залучено до процесу ухвалення рішень, слабкий громадський контроль. Серед інституційних проблем можна виокремити низьку ефективність роботи Верховної Ради України, інститутів прямої демократії, судової та правоохоронної систем, погіршення якості персонального складу державних органів, непослідовність реформ місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі

Темпи і повнота здійснюваних в Україні реформ відбуваються під впливом низки чинників: гальмування темпів економічного розвитку, стагнація промислового виробництва, посилення товарної концентрації експорту, погіршення показників платіжного балансу, зростання облікової ставки НБУ, слабкість інституційної системи, несприятливі тенденції міжнародних фінансових ринків, збройна агресія РФ на Донбасі та в Криму. Мінімізація негативного зовнішнього впливу залежить від здатності суспільства і держави адаптуватися до змін середовища і підтримувати стале функціонування. Підвищенню національної стійкості сприятиме здійснення заходів на трьох напрямках:

1) відновлення економічного зростання через активізацію банківського кредитування реального сектору економіки; дерегуляцію і розвиток підприємництва, спрощення доступу МСБ до державних закупівель, банківського фінансування; поліпшення корпоративного управління, створення нових робочих місць, перепрофілювання неефективних підприємств; корекцію механізмів антиінфляційної політики; збереження реальної незалежності НБУ; координацію дій уряду і Національного банку, ефективне управління бюджетними видатками, прозорість і контроль над їх використанням;

2) розвиток внутрішнього ринку шляхом зменшення імпортозалежності національної економіки; поліпшення умов реалізації людського капіталу; підвищення гнучкості ринку праці на основі лібералізації регулювання форм зайнятості; декриміналізації інституційної основи національної економіки;

3) активна експортна політика потребує зміни структури експорту, диверсифікації товарної номенклатури експорту, розширення кола зовнішньоторгових партнерів, поглиблення участі України в проєктах макрорегіональної співпраці, зокрема, активізації азійського вектору торгівлі і поживлення американського напрямку товарного експорту.

Література

1. Williamson J.A. Short History of the Washington Consensus. Paper commissioned by Fundacion CIDOB for conference "From the Washington Consensus towards new Global Governance". Barcelona, September 24-25, 2004. Washington, D.C.: Institute for International Economics, 14 p. URL: <https://piie.com/publications/papers/willimson0904-2.pdf>

2. Rodrik D. Goodbye Washington Consensus, Hello Washington Confusion? A Review of the World Bank's Economic Growth in the 1990s: Learning from a Decade of Reform. Journal of Economic Literature. 2006. December. Vol. XLIV. P. 973–987. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.471.2094/&rep=rep1&type=pdf>

3. Stiglitz J.E. The Post Washington Consensus Consensus. The Initiative for Policy Dialogue, 15 p. URL: http://policydialogue.org/files/events/Stiglitz_Post_Washington_Consensus_Paper.pdf

4. Кораблін С.О. Вашингтонський консенсус: тоді та тепер [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://economyukr.org.ua/docs/EU_17_11_017_uk.pdf

5. Технологічна модернізація промисловості України / [за ред. Л.І. Федулової]; Ін-т екон. та прогноз. – Київ, 2008. – 472 с.

6. Про внутрішнє і зовнішнє становище України [Електронний ресурс]: аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України – Київ, 2020. – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/publikacii/poslannya-prezidenta-ukraini/analitichna-dopovid-do-schorichnogo-poslannya-prezidenta-4>

7. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2020 р. [Електронний ресурс]: інформаційно-аналітичні матеріали. – Режим доступу: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=76438c62-5e54-4931-ad98-7fe59d004a2a&title=ZovnishniaTorgivliaUkrainiTovarami/TaPoslugamiU2020-Rotsi&isSpecial=true#:~:text=%D0%95%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%20%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%B2%20%D1%96%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B3%20%D0%B7%D0%B0,%D1%81%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B2%2049%2C2%20%D0%BC%D0%BB%D1%80%D0%B4%20%D0%B4%D0%BE%D0%BB>

References

1. Williamson J.A. Short History of the Washington Consensus. Paper commissioned by Fundacion CIDOB for conference "From the Washington Consensus towards new Global Governance". Barcelona, September 24-25, 2004. Washington, D.C.: Institute for International Economics, 14 p. URL: <https://piie.com/publications/papers/willimson0904-2.pdf>
2. Rodrik D. Goodbye Washington Consensus, Hello Washington Confusion? A Review of the World Bank's Economic Growth in the 1990s: Learning from a Decade of Reform. Journal of Economic Literature. 2006. December. Vol. XLIV. P. 973–987. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.471.2094&rep=rep1&type=pdf>
3. Stiglitz J.E. The Post Washington Consensus Consensus. The Initiative for Policy Dialogue, 15 p. URL: http://policydialogue.org/files/events/Stiglitz_Post_Washington_Consensus_Paper.pdf
4. Korablin S.O. Vashynhtonskyi konsensus: todi ta teper [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://economyukr.org.ua/docs/EU_17_11_017_uk.pdf
5. Tekhnolohichna modernizatsiia promyslovosti Ukrainy / [za red. L.I. Fedulovoi] ; In-t ekon. ta prohnozuv. – Kyiv, 2008. – 472 s.
6. Pro vnutrishnie i zovnishnie stanovyshe Ukrainy [Elektronnyi resurs] : analitichna dopovid Natsionalnoho instytutu stratehichnykh doslidzhen do shchorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy – Kyiv, 2020. – Rezhym dostupu : <https://niss.gov.ua/publikacii/poslannya-prezidenta-ukraini/analitichna-dopovid-do-schorichnogo-poslannya-prezidenta-4>
7. Zovnishnia torhivlia Ukrainy tovaramy ta posluhamy u 2020 r. [Elektronnyi resurs] : informatsiino-analitichni materialy. – Rezhym dostupu: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=76438c62-5e54-4931-ad98-7fe59d004a2a&title=ZovnishniaTorgivliaUkrainiTovaramiTaPoslugamiU2020-Rots&isSpecial=true#:~:text=%D0%95%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%20%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%B2%20%D1%96%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B3%20%D0%B7%D0%B0,%D1%81%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B2%2049%2C%20%D0%BC%D0%BB%D1%80%D0%B4%20%D0%B4%D0%BE%D0%BB>

Надійшла / Paper received : 07.09.2021

Надрукована/Printed : 04.10.2021